

Борис ГУЗЬ

Рід Савченків-Більських із Чернігівщини

Серед імен видатних діячів, уродженців Чернігівщини, які славили Україну, почесне місце займають Савченки-Більські. Можна назвати хоча б генерал-хорунжого Володимира Савченка-Більського, видатного українського громадського та військового діяча, одного з творців військового флоту УНР.

Савченки-Більські походили з українського козацько-старшинського роду, який згадується з кінця XVI століття. У XIX столітті рід Савченків-Більських був відомий, передусім, серед військових, пізніше носії прізвища стали громадськими діячами, лікарями, інженерами. Рід був дуже розгалуженим, зупинимося на найвідоміших його представниках, але спочатку про походження роду.

Версії походження роду Савченків-Більських

Згідно з найбільш поширеною в публікаціях версією, у 1582 р. шляхтич з Литви Сава Більський прийшов на Запорізьку Січ, його син Кіндрат уже називався Савченком-Більським, а внук Микита започаткував гілку роду, яка володіла землями в селі Шаповалівка Борзнянського повіту Чернігівської губернії (тепер Ніжинський район Чернігівської області). Г. О. Милорадович у «Родословной книге черниговского дворянства» першим дворянином у цій гілці роду вказав Федора Микитовича Савченка-Більського, сотенного отамана. Його син, Семен Федорович Савченко-Більський (1756–?), служив у Ніжинському полку Війська Запорозького, потім у Російській імператорській армії і мав чин корнета.

Звідки з'явився 1582 рік як дата приходу Сави Більського на Запорізьку Січ, з'ясувати не вдалося. Якщо виходити з цієї дати, то всі названі предки Семена Федоровича народжувалися, коли їх батькам було 50 і більше років, що мало ймовірно. Скоріш за все, Сава Більський з'явився на Лівобережжі значно пізніше.

Історик В. В. Кривошея на підставі вивчення архівних документів наводить дещо іншу версію. Шляхтич польсько-литовського герба «Правдзіц» Сава Більський наприкінці XVII століття перейшов із правого берега Дніпра на Лівобережжя та оселився в Шаповалівці. Один із його синів Григорій Савич Більський був значним військовим товаришем Стародубського полку, його син та онук стали сотенними отаманами і володіли маєтком у Шаповалівці. Цю версію доповнює і факт внесення Савченків-Більських у 1795 році в «Список дворян Новгород-Сіверського намісництва», в яке входив Стародубський полк, створений у 1663 р.

Рік приходу Сави Більського в Шаповалівку у В. В. Кривошеї не вказаний. З історії відомо, що істотне збільшення прошарку литовських землевласників на Лівобережній Україні мало місце з кінця 1618 року після укладання Деулинського перемир'я, яким завершився черговий етап військового протистояння між Річчю Посполитою та Московським царством, а потім після переможного для Речі Посполитої завершення Смоленської війни 1632–1634 років.

Річ Посполита заохочувала своїх підданих до переселення на Лівобережжя, надаючи шляхтичам

маєтки за ленним правом, тобто у неповне володіння. Ймовірно, Сава Більський отримав земельний наділ у Шаповалівці після 1634 року, а після Визвольної війни 1648–1649 років перейшов під знамена Богдана Хмельницького, зберігши свій маєток у Шаповалівці.

При такому припущенні по датах вікові рамки батьків у предків Семена Федоровича Савченка-Більського будуть цілком прийнятними. Хоча хронологія подій в наведених версіях відрізняється на 50 чи більше років, але вони, у сукупності, розширюють наші знання про походження роду Савченків-Більських.

Сотенний отаман Микита Кіндратович Савченко-Більський мав братів, ймовірно, Івана та Олексія, це видно із сповідних відомостей Миколаївської церкви Шаповалівки. Всі брати мали великі сім'ї та багато нащадків, в результаті, до кінця XVIII століття чисельність роду Савченків-Більських, які проживали в Шаповалівці, значно зросла. У Сповідних відомостях на 1795 рік записано 20 сімей із прізвищем Савченко (вказували лише першу половину подвійного прізвища).

Згідно Дворянської родовідної книги Чернігівської губернії Савченки-Більські були остаточно затверджені у спадковому дворянстві Правлячим Сенатом у 1857 і 1859 роках. Цьому передували перевірки та ревізії нобілітацій у дворянство кінця XVIII століття і Указ імператора Миколи I від 20 березня 1835 року. Цим указом був встановлений перелік посад козацької старшини часів «гетманського правління», які могли стати дворянами в Російській імперії.

Право на спадкове дворянство встановлювалось за генеральними старшинами, полковниками, полковими обозними, осавулами, хорунжими і писарями, сотниками, військовими і бунчуковими товаришами, з чинів генеральної артилерії – за осавулами, хорунжими і отаманами, а з цивільних чинів – за підкомор'ями, земськими суддями і підсудками.

До родовідної книги не ввійшов сотенний отаман Федір Микитович Савченко-Більський, записаний у Г. О. Милорадовича. Ще два представники роду отримали дворянство раніше чином військової та цивільної служби. Не всі Савченки-Більські були дворянами, у другій половині XIX століття в метричних книгах Покровської церкви Шаповалівки записані й козаки Савченки-Більські.

В часи Гетьманщини Савченки-Більські служили у Ніжинському полку Війська Запорозького на різних посадах, серед них були військові товариші: Дмитро Федорович (1737–?), Семен Іванович (1752–?), Тимофій Іванович (1754–?) та Федір Олексійович (1752–?) Савченки-Більські. Інші представники роду служили у Ніжинському полку осавулами та хорунжими, а після перетворення козацьких полків Гетьманщини на карабінерні кавалерійські полки російської імператорської армії (Указ від 28 липня 1783 року) отримали перший обер-офіцерський чин корнета. Пересічні козаки Савченки-Більські служили у Шаповалівській сотні Ніжинського полку, а після ліквідації Гетьманщини увійшли до козацького стану.

Савченки-Більські в російській армії

Військові традиції предків продовжило наступне покоління Савченків-Більських, які служили вже в Російській імператорській армії. Почнемо з перших представників роду, які досягли високих армійських чинів.

По хронології першим штаб-офіцером в Російській імператорській армії став син військового товариша Федора Савченка-Більського **Омелян Федорович Савченко-Більський** (1782–1844). Він служив у Томському піхотному полку, у складі полку брав участь у військових походах і операціях: битві при Прейсиш-Ейлау (1807), Бородінській битві (1812), закордонному поході російської армії (1814). За проявлену доблесть та героїзм нагороджений орденами Св. Володимира IV ст. з бантом, Св. Анни IV ст., золотим Хрестом «За перемогу при Прейсиш-Ейлау» та срібними медалями 1812 і 1814 років.

У відставку вийшов у чині підполковника, проживав у Києві, з 1823 р. служив у Казенній палаті Київської губернії у чині надвірного радника, в 1830 р. – колезький радник. У 1837 р. був визнаний дворянином Правлячим Сенатом із включенням до III-ї частини Дворянської родовідної книги Київської губернії (служиле дворянство).

Помер 27 січня 1844 р. від сухот, похований на найпрестижнішому на той період цвинтарі Києва

– Аскольдовій могилі, де ховали знатних киян – аристократів, військових, професорів, митців, архітекторів, інженерів, акторів.

Його старший син **Василь Омелянович Савченко-Більський** народився 20 серпня 1820 р. у маєтку дружини Катерини Антонівни, уродженої Олександрович (1791–1848), в селі Калита Остерського повіту Чернігівської губернії.

За прикладом батька обрав військову службу, 1839 р. закінчив у Санкт-Петербурзі 1-й кадетський корпус, з 1844 р. – підпоручик, служив у артилерії. Брав участь у бойових діях проти кавказьких народів (1844, 1845), за бойові відзнаки при придушенні революції в Угорщині та Трансильванії став кавалером ордена Св. Георгія IV ст. і пожалуваний чином штабс-капітана.

**Василь Омелянович
Савченко-Більський**

Учасник Кримської (Східної) війни 1853–1856 років, командував батареєю, а незадовго до закінчення війни в чині полковника став командиром 2-ї гренадерської артилерійської бригади.

Далі командував артилерійськими частинами у Дагестані, Фінляндії, Харківській губернії. Звання генерал-майора присвоєно в 1862 р., звання генерал-лейтенанта – в 1882 р. У 1879–1881 роках – Херсонський губернський військовий начальник. У 1881–1892 роках – Начальник 10-ї місцевої бригади.

В армії прослужив понад 50 років, нагороджений орденами Св. Станіслава I, II та III ст., Св. Анни I, II та III ст., Св. Володимира III ст., Австрійської Залізної Корони III ст.

Помер 8 грудня 1892 р., похований у м. Одеса.

Син генерал-лейтенанта Олексій Васильович Савченко-Більський (1862–?) теж вибрав службу в армії, він закінчив інженерне училище і став військовим інженером. Кар'єра була не особливо вдаюю, служив по артилерії на Окружному артилерійському складі Одеського військового округу, отримав 13 липня 1897 р. чин капітана і того ж року звільнився з армії в запас.

У 1898 р. вступив на цивільну службу на Московсько-Києво-Воронезьку залізницю. До 1903 р. обіймав посаду начальника 8-ї дистанції колії при станції «Прилуки», а до 1906 р. перебував на скромній посаді начальника 15-ї ділянки колії. Проживав у Прилуках на Садовій, центральній вулиці міста. У 1906 р. вийшов із запасу у відставку, отримавши чин підполковника. Кар'єру інженера-залізничника завершив у Санкт-Петербурзі, де служив діловодом Господарського відділу Управління залізниць. У відставку вийшов 1912 р. у чині надвірного радника.

Молодший брат Омеляна **Кирило Федорович Савченко-Більський** (1792–1861) розпочав службу у 1810 р. у Дніпровському мушкетерському (піхотному) полку. У складі полку брав участь у битвах Вітчизняної війни 1812 року та в закордонних походах 1813 і 1814 років. Пізніше служив у Кавказькому лінійному батальйоні № 1, 1835 р. – командир батальйону, підполковник. Нагороджений орденами Св. Володимира IV ст. з бантом та Св. Анни II ст., а 1 грудня 1838 р. став кавалером ордена Св. Георгія IV ст. за 25 років бездоганної служби в офіцерських чинах.

У відставку вийшов 1838 р. у чині полковника, постійно мешкав у селі Володькова Дівиця Ніжинського повіту Чернігівської губернії. У 1848 р. був затверджений у дворянстві Правлячим Сенатом із включенням до II-ї частини Дворянської родовідної книги Чернігівської губернії (військове дворянство).

У сім'ї Кирила Федоровича та Надії Андріївни (1815–?) Савченко-Більських було семеро дітей, молодші сини також стали військовими.

Найбільших успіхів у кар'єрі досяг **Володимир Кирилович Савченко-Більський** (1856–1914). Службу розпочав 1877 р. після закінчення Віленського піхотного училища. Служив у 97-му піхотному Ліфляндському полку, близько 13 років командував ротою. Перший штаб-офіцерський чин капітана отримав 1890 р., в 1902 р. – підполковник. Останнім місцем служби В. К. Савченка-Більського став Севастопольський фортечний піхотний батальйон, у січні 1909 р. був призначений командиром батальйону. Нагороджений орденами Св. Анни III ст. та Св. Станіслава II ст.

У відставку вийшов у серпні 1909 р. у чині полковника. Проживав у Києві, помер 3 жовтня 1914 р. у лікарні від перитоніту та гнійників печінки. У день смерті полковника сталася трагічна подія: його дочка Клеопатра, віком 24 роки, наклала на себе руки (застрелилась). Похований разом із дочкою на Лук'янівському цвинтарі.

Інший син Кирила Федоровича, Павло Кирилович Савченко-Бельський (1853–1883), вислужив в армії чин капітана, помер 4 вересня 1883 р. у селі Володькова Дівиця від сухот.

Ще один син **Олександр Кирилович Савченко-Більський** (1852–?) вирізняється цікавою та різноплановою біографією. Як і брати, служив у війську, початкове місце служби – 76-й піхотний Кубанський полк. У російсько-турецьку війну 1877–1878 років перебував на Кавказькому театрі військових дій, брав участь у штурмі фортеці Карс. У 1880–1881 роках взяв участь в Ахалтекінській експедиції генерала М. Д. Скобелева із захоплення Туркестану, штурмував фортецю Геок-Тепе. Його бойовий шлях був відзначений нагородами: ордени Св. Анни II, III та IV ст., Св. Станіслава II та III ст., Св. Володимира IV ст.; срібна медаль «На згадку про російсько-турецьку війну 1877–1878».

У 1882 р. прийняв пропозицію новопризначеного губернатора Чернігівської губернії князя С. В. Шаховського, який проводив кампанію з наведення порядку в поліції, обійняти посаду поліцмейстера Ніжинського повіту. Через кілька місяців у поліцейському управлінні Ніжина стався інцидент: на Савченка-Більського напав поліцейський десятник, звільнений зі служби за пияцтво. Відбиваючи напад, Савченко-Більський завдав десятнику кілька ударів шашкою, один із них припав у лівий бік грудей, у результаті нападник через п'ять днів помер у лікарні.

Через рік на засіданні Київської судової палати відбувся суд, звинуваченого захищав відомий адвокат Ф. Н. Плевако. Савченко-Більський був виправданий судом присяжних, його тільки перевели на таку ж саму посаду до Мглинського повіту. У 1891 р. він знову очолював поліцію в м. Ніжин, а потім прийняв пропозицію князя С. В. Шаховського, який був тоді губернатором Естляндської губернії, і переїхав до Везенберга, де з 1893 р. очолював повітову поліцію. На цій посаді прослужив 10 років, вислуживши чин статського радника, а в 1903 р. очолив губернську поліцію (м. Ревель, тепер Таллінн).

Був одружений з Клеопатрою Федотівною, уродженою Зубовою, дочкою дворянина Чернігівської губернії. В сім'ї було п'ятеро дітей, з яких четверо народилися у Везенберзі. Доля сина Миколи була трагічною, про нього дещо пізніше.

І ще один представник роду Савченків-Більських – найвідоміша і найяскравіша постать у військовій історії роду. Це **Володимир Олександрович Савченко-Більський** (1867–1955), полковник по адміралтейству Російської імперії, після Жовтневого перевороту генерал-хорунжий (контр-адмірал) флоту Української народної республіки.

Народився 14 червня 1867 р. у містечку Олишівка Козелецького повіту Чернігівської губернії (тепер село Чернігівського району Чернігівської області).

Батько Володимира Олександр Григорович Савченко-Більський, дворянин, був родом із Шаповалівки, про що свідчать записи в метричній книзі Покровської церкви. Він служив у Чернігові в губернському правлінні у Наказі громадської опіки, а пізніше у Козельці в Акцизному управлінні (9-й округ), мав чин колезького асесора та володів маєтком в Олишівці. Маєток, скоріш за все, був посагом дружини, оскільки Савченки-Більські до 1860-х років в Олишівці не проживали. Це підтверджують записи у сповідних відомостях та метричних книгах церков Олишівки кінця XVIII – першої половини XIX століть.

Мати, Варвара Леонтіївна (1835–1883), уроджена Сулій, походила з давнього козацького роду. Її батько Леонтій Степанович Сулій служив судовим чиновником у Ніжині, мав чин колезького асесора та володів маєтком у селі Володькова Дівиця.

В родині було ще троє дітей: сини Євген і Василь та дочка Олександра.

У 1888 р. вступив на службу у 112-й Уральський піхотний полк, звідки був направлений на навчання в юнкерське піхотне училище. Після закінчення навчання служив у 22-му Нижегородському піхотному полку (Остроленка, Польща), де отримав чин поручика.

У Богоявленській церкві Ніжина 29 вересня 1900 р. відбулося вінчання поручика Володимира Олександровича Савченка-Більського та дочки священника Анни Миколаївни Супражинської (1879–?).

На початку 1902 р. був переведений на флот із зарахуванням по адміралтейству. Служив на Чорноморському флоті у 34-му флотському екіпажі, що базувався у Севастополі. Того ж року отримав чин штабс-капітана.

Брав активну участь у житті української севастопольської громади, у 1907 р. став членом конспіративного гуртка «Кобзар» у Севастополі.

Володимир Олександрович
Савченко-Більський

З 1907 р. після реорганізацій у структурі флоту продовжував службу в Севастопольському флотському напівекіпажі. Чин капітана отримав у грудні 1907 р., 1915 р. – підполковник. У 1917 р. отримав чин полковника і був призначений командиром Севастопольського напівекіпажу. Нагороджений орденами Св. Станіслава II і III ст. та Св. Анни III ст.

Після розпаду Російської імперії та утворення Української Центральної Ради організував та очолив Раду Української Чорноморської громади, проводив українізацію флотських екіпажів у Севастополі та Одесі. У грудні 1917 р. був призначений у Києві на посаду Директора Канцелярії Морського Міністерства, став одним із співавторів Тимчасового закону про флот УНР, який закріплював за Україною право на власний флот. За заслуги зі становлення українського флоту в 1918 р. отримав ранг генерал-хорунжого.

Подальші події склалися не на користь українського флоту – УНР на початку 1919 р. втратила свій флот та вихід до Чорного моря. У цих умовах він продовжував вести активну діяльність, створивши, зокрема, Дивізію морської піхоти. У тому ж році організував та очолив у Кам'янці-Подільському гардемаринську школу.

У 1920 р., коли війська Польщі та УНР розпочали спільний похід на більшовицьку Росію, генерал-хорунжого Савченка-Більського було призначено начальником Морського генерального штабу УНР, а невдовзі після захоплення польсько-українськими військами Києва він став начальником Головної військово-морської управи (морського міністерства) УНР. На посаді міністра швидко сформував із наявних суден Дніпровську військову флотилію, набрав із моряків та місцевих добровольців Дніпровський флотський напівекіпаж.

У листопаді 1920 р. війська УНР відступили з українських територій до Польщі під натиском переважаючих сил більшовицьких військ. Перехід кордону відбувався з ночі 21 листопада у містечку Волочиськ (нині Підволочиськ Тернопільської області) на річці Збруч. Генерал-хорунжий Савченко-Більський був інтернований поляками та утримувався в таборі № 10 Каліш, а за іншими відомостями – перебував у м. Тарнув, де за домовленістю з поляками розміщувався уряд УНР в еміграції.

Меморіал воїнів УНР на православному цвинтарі
в Шалетт-сюр-Люен

Залишився на еміграції у Польщі, оселився в селі Ромейки на Волині, біля містечка Сарни (тепер Рівненської області). Публікував статті, присвячені геополітиці та історії флоту, а також спогади, напередодні свого 70-річчя 1937 р. був нагороджений Хрестом Симона Петлюри.

З 1945 р. проживав у м. Абондан, Франція, де продовжував брати участь у житті української діаспори, двічі очолював Головну Раду Хреста Симона Петлюри. Останні роки життя провів у будинку для людей похилого віку. Помер 21 вересня 1955 р. на 89-му році життя, похований у Абондані, пізніше перепохований на меморіальному цвинтарі воїнів УНР у кварталі Везін міста Шалетт-сюр-Люен (Везін-Шалетт).

Для повноти викладення у списку військових із роду Савченків-Більських слід згадати ще одного штаб-офіцера, відставного капітана Данила Фомича Савченка-Більського (1794–1870), дворянина з Шаповалівки, який мешкав у селі Берестовець Борзнянського повіту.

І не тільки військові

У першій половині XIX століття Савченки-Більські, які не служили в армії, ставали чиновниками, служили на різних посадах, не досягаючи, в основному, високих чинів, і обмежуючись чином колезького реєстратора чи губернського секретаря. Ситуація почала змінюватись в останній третині XIX століття внаслідок реформ Олександра II. У нових умовах зросла потреба в освічених спеціалістах для різних сфер діяльності, з'явилося більше можливостей для здобуття освіти на місцях, а отримані знання стало можливим застосовувати в різних сферах професійної діяльності та суспільного життя. Савченки-Більські, як і все провінційне дворянство, змогли вийти за межі звичного кола традиційних занять.

Примітною у цьому плані є історія синів Олександра Олексійовича Савченка-Більського (1843–?), правнука сотенного отамана Федора Микитовича Савченка-Більського. Олександр Олексійович був дрібним чиновником з чином колезького реєстратора, але він був і заможним поміщиком та мав у Шаповалівці маєток майже з сотнею десятин орних земель. Це дозволило йому забезпечити синам Григорію, Михайлу та Олександру здобуття вищої освіти.

Григорій Олександрович Савченко-Більський (1872–після 1932) закінчив медичний факультет Варшавського університету, де отримав диплом лікаря, служив земським лікарем у Шаповалівці, а потім у Івангороді Борзнянського повіту, мав чин колезького радника. Пізніше став головним лікарем земської лікарні в Парафіївці Борзнянського повіту.

Спеціалізувався в офтальмології, також успішно лікував захворювання вуха, горла, носа, жіночі хвороби та ін. Працював лікарем і в радянський період, згадується у 1932 р. у зв'язку з об'єднанням бувшої земської та заводської лікарень селища в Парафіївську районну лікарню.

До Жовтневого перевороту мав у Шаповалівці 15 десятин орних земель (1907).

І далі молодший брат Григорія **Михайло Олександрович Савченко-Більський** (1874–після 1918). В окремих публікаціях його помилково відносять до роду Савченків-Більських з Олишівки, хоча Михайло Олександрович записаний у Г. О. Милорадовича разом з братами Григорієм і Олександром та сестрами Евфімією і Анною. Біографія Михайла Олександровича Савченка-Більського, яка базується на архівних документах, викладена в публікації київського історика Г. О. Глазунова.

Цікава інформація знайшлася в «Черниговских епархиальных известиях». Михайло Савченко-Більський у 1891 р. закінчив Чернігівське духовне училище, а у 1898 р. – Чернігівську духовну семінарію. Духовну освіту отримав під впливом бабусі по батькові та інших родичів по жіночій лінії, які походили з духовенства.

Від духовної кар'єри відмовився, вступивши до Ново-Олександрійського інституту сільського господарства та лісівництва (Пулави, Люблінська губернія). У лютому 1902 р. був виключений з інституту за участь у студентських заворушеннях. Ймовірно, поновився в інституті для завершення навчання, оскільки в подальшому працював за фахом.

Після повернення в Україну викладав природознавство у реальному училищі у м. Проскурів Подільської губернії, а у 1906–1907 роках – у чоловічій гімназії м. Златопіль Київської губернії, потім мешкав у м. Житомир, де став членом Української партії соціалістів-революціонерів.

Підозрювався в неблагонадійності, що перешкоджало вступу на державну службу, але все ж став повітовим агрономом Борзнянського повіту, також обіймав виборну посаду агронома земства Чернігівської губернії. Публікував статті із сільського господарства в журналі «Хуторянин» (Полтава) та інших виданнях.

Після відставки сформованого українськими соціал-демократами та есерами першого уряду Центральної Ради М. О. Савченко-Більський, як член партії есерів, прийняв пропозицію обійняти посаду генерального секретаря (міністра) землеробства у другому уряді В. Винниченка. На посаді

перебував з 3 вересня по 20 листопада 1917 р., а після ухвалення Центральною Радою Третього Універсалу подав у відставку, не погодившись із оголошеною урядом відмовою від приватної власності на землю.

У нетривалому періоді перебування на посаді міністра підготував та провів 24-26 жовтня 1917 р. Перший Всеукраїнський агрономічний з'їзд, який визначив шляхи майбутнього розвитку сільськогосподарської науки та аграрної освіти.

В Українській державі (Гетьманаті) Павла Скоропадського (1918 р.) був членом президії Всеукраїнського союзу земств, опозиційного до Гетьманату. Подальша доля невідома.

Олександр, молодший син Олександра Олексійовича Савченка-Більського, також здобув вищу освіту, він став ветеринарним лікарем, але про це дещо пізніше.

І ще один представник роду **Олександр Васильович Савченко-Більський** (1900–1991), живописець, графік, іконописець – рідний племінник вже згаданого генерал-хорунжого Володимира Савченка-Більського.

Про Олександра Васильовича Савченка-Більського є багато інформації в статтях та монографіях з історії образотворчого мистецтва, тому достатньо обмежитися лише коротким викладом основних віх його життя та діяльності.

Народився 23 листопада 1900 р. у маєтку Олишівка. Батько, Василь Олександрович Савченко-Більський (1871–?) – поміщик та художник-аматор. Після продажу маєтку в 1912 р. та переїзду до Чернігова служив у Акцизному управлінні.

Мати, Неоніла Іванівна, уроджена Третьякова (1876–?), була родичкою родини Дорошенків, нащадків гетьмана Правобережної України у 1665–1676 роках Петра Дорошенка.

У Чернігові Олександр закінчив гімназію та вступив на відділення живопису Київського художнього училища (філія Петербурзької Академії мистецтв), де навчався у Ф. Г. Кричевського, згодом першого ректора Української академії мистецтв. Його дебют відбувся 1917 р. на виставці Товариства чернігівських художників.

У 1919 р. був мобілізований до армії А. І. Денікіна. Після важкого поранення евакуйований із Криму до Туреччини, а з 1922 р. проживав у Франції. Входив до Паризької групи українських художників.

**Олександр Васильович
Савченко-Більський**

Вирізнявся надзвичайною працелюбністю, практикував такі види образотворчого мистецтва як графіка, живопис, включаючи іконопис, декоративно-прикладне мистецтво та дизайн. Тісно співпрацював із паризькими видавництвами, робив ілюстрації для газет, журналів, книг, художніх листівок. Для українських видавництв писав портрети гетьманів, письменників та політичних діячів, герби українських земель та міст. Графічні твори виконував, зазвичай, на замовлення, а живописні роботи писав, переважно, для душі.

Протягом багатьох років працював у сфері торгової графіки та дизайну, проектуючи орнаменти і прикраси для різних товарів, нові форми скляного посуду, тиснення для шкіряних виробів та ін. Створював декоративні кольорові композиції для прикраси будинків, проектував домашні меблі та інтер'єр приміщень.

Виконував розписи для православних та католицьких храмів, зокрема, розписав іконостаси Української православної церкви Св. Володимира у Парижі та української православної церкви у м. Шалетт-сюр-Люен.

Брав участь у виставках незалежних українських художників у Львові (1931, 1933) та у всесвітній виставці 1933 р. в Чикаго.

На схилі літ у 1983 р. відвідав Україну як турист, передав Чернігівському художньому музею понад сотню своїх графічних творів.

Помер у Парижі 1991 р., за заповітом похований на православному цвинтарі у Візен-Шалетт

поряд з Меморіалом воїнів УНР, де знаходився прах його дядька, генерал-хорунжого Володимира Савченка-Більського.

Жертви політичних репресій

Встановлена насильницьким шляхом у результаті Жовтневого перевороту влада більшовиків призвела до численних трагедій: громадянської війни, масових вбивств та репресій. У цій боротьбі загинули десятки тисяч громадян колишньої Російської імперії, серед яких були представники роду Савченків-Більських.

Першою жертвою більшовицького режиму став Федір Миколайович Савченко-Більський (1879–1919), діловод у губернському правлінні Чернігова, колезький асесор. Він був нащадком сотенного хорунжого Олексія Савченка-Більського, одного з перших представників роду, які оселилися у Шаповалівці.

Батько Федора, Микола Герасимович Савченко-Більський (1836–1912), канцелярський служитель Чернігівських депутатських зборів, був заможним поміщиком, мав у Шаповалівці 137 десятин землі.

Подробиці трагічної смерті Федора Миколайовича Савченка-Більського та подій, які їй передували, описані в книзі спогадів Дмитра Країнського «Записки тюремного інспектора», виданої в Москві 2016 р. Сталося це 1919 р. після другого нападу більшовиків на Україну.

Чернігів був захоплений більшовиками у січні 1919 р., а те, що відбувалося далі, можна охарактеризувати російським виразом «полный беспредел». За кілька місяців панування більшовиків досить благополучне губернське місто було розграбоване, кинуте у злидні і опинилося на межі голоду. Д. Країнський писав: «До квітня у місті вже стояв голодний стогін. Шматок житнього хліба вважався ласощами. Радянський хліб був сурогатом і більше ніж на половину складався з гречаного борошна. Пайок на людину був 1/8 фунта».

Наприкінці 1918 р. більшовиками був введений проти своїх супротивників комплекс каральних заходів, названих Червоним терором. У Чернігові проводилися масові розстріли, які йшли по наростаючій. На початку літа новою складовою Червоного терору стали заручники, які наповнили місцеву в'язницю.

З півдня на Полтаву, Харків, Чернігів наступала Добровольча армія генерала А. І. Денікіна, у більшовиків з'явився страх поразки, а їхньою відповіддю стало посилення Червоного терору. Д. Країнський писав: «Більшовикам загрожувала небезпека, і вони відповідали на це масовими розстрілами. Загинули як винні на думку більшовиків, так і прості громадяни, які іменувались заручниками. Заручників обирали з буржуазного елемента чи з колишніх чиновників та громадських діячів».

У заручники було взято і Ф. М. Савченка-Більського, його разом із групою заручників та осіб, оголошених ворогами більшовицької влади, розстріляли в ніч на 1 серпня 1919 р. під Черніговом за мостом через річку Чорторійка. Д. Країнський так описав ті події: «В'язали їх по двоє і на вантажівках вивозили за місто. Тут були і статські, і військові, і священики, і жінки. Крики та стогін звучали цієї ночі в місті – обиватель переживав жах. ...Їх трупи були розкидані по всьому полю за Чорторійським мостом по Гомельському шосе і тільки наступного дня були прибрані за нарядом селянами с. Коти». Загалом, за оцінками місцевих жителів, було вбито близько 500 осіб.

Інші Савченки-Більські стали жертвами політичних репресій вже в період Великого терору, пік якого припав на 1937–1938 роки. Спочатку про згаданого Олександра Олександровича Савченка-Більського, молодшого брата Григорія та Михайла Савченків-Більських.

Народився 4 серпня 1879 р. у Шаповалівці. Навчався у Харківському ветеринарному інституті, в 1898 р. став членом громадської організації «Харківська Українська студентська громада», навесні 1899 р. взяв участь у страйку харківського студентства, яке вимагало демократизації вищої школи. Разом з іншими учасниками страйку був відрахований з інституту, але пізніше поновився на навчання.

Літо 1906 р. проводив у Шаповалівці, у червні став учасником селянського мітингу, на якому

висувалися вимоги поділу поміщицьких земель. Для придушення заворушень із Борзни прибула рота солдатів, О. О. Савченко-Більський був заарештований і висланий за межі губернії.

У радянський період проживав у Харкові, працював ветеринарним лікарем Артемівського відгодівельного пункту (м. Мерефа). Являвся членом Харківського наукового товариства по сільськогосподарській секції, у 1927 р. став членом Президії зоотехнічної підсекції товариства. Опублікував статтю в журналі «Коммунистическое образование» (1929), в якій пропагував колгоспне будівництво. Співавтор науково-популярної брошури «Как получить не менее 50 центнеров пшеницы с гектара (в черноземной полосе)», виданої 1937 р. московським видавництвом «Сельхозгиз».

У 1936 р. був засуджений до 1 року примусових робіт за ст. 99 КК УРСР (службова недбалість).

Був заарештований УНКВС у Харківській області 28 листопада 1937 р. за звинуваченням у приналежності до антирадянської есерівської організації. Засуджений до розстрілу 13 квітня 1938 р. Трійкою УНКВС, вирок виконано 10 червня 1938 р., похований у Харкові.

Реабілітований 29 січня 1960 р.

Далі про згаданого Миколу, сина начальника поліції Естляндської губернії, статського радника Олександра Кириловича Савченка-Більського.

Микола Олександрович
Савченко-Більський

Микола Олександрович Савченко-Більський народився 27 листопада 1896 р. у м. Везенберг Естляндської губернії, про що є запис у метричній книзі Везенберзької православної церкви. Решту відомостей взято з «Мартиролога расстрелянных в Москве и Московской области» та з інших документів про жертви політичних репресій в СРСР. Інформація, що міститься в них, практично однакова.

М. О. Савченко-Більський, із дворян, проживав у Читі, мав вищу освіту, працював начальником проектної контори облкомгоспу. Був заарештований 9 червня 1939 р., звинувачувався у шпигунстві та участі у контрреволюційній організації.

В усіх документах написано, що він народився у містечку Почеп, це Мглинський повіт Чернігівської губернії (тепер Брянська область Росії). Відомості взято із слідчих документів, при допитах зі слів заарештованого заповнювалася анкета, тоді і з'явився Почеп як місце народження.

Заарештовані зазвичай вказували невірне місце народження, щоб захистити родичів та знайомих. Микола Савченко-Більський мав і іншу причину – якби він вказав місцем народження Везенберг, то його, за традицією НКВС, відразу ж оголосили б естонським шпигуном. Втім, приховування місця народження йому не допомогло.

А в Почепі, по відомостям на 1901 р., його батько був власником 175 десятин орної землі, то був посаг дружини, а її мати проживала разом із родиною дочки у Везенберзі. Микола знав про батьківський маєток, можливо, навіть бував у Почепі.

Засуджений 1 лютого 1940 р. у Москві Військовою колегією Верховного суду СРСР до найвищої міри покарання – розстрілу. Вирок виконано 2 лютого 1940 р., тіло було кремовано в Донському крематорії, прах похований на Донському цвинтарі Москви.

Реабілітований 30 травня 1956 р. тією ж Військовою колегією Верховного суду СРСР.

І ще один представник роду – Павло Ілліч Савченко-Більський. Народився 1 березня 1907 р. у м. Ніжин. Батько, Ілля Іванович Савченко-Більський (1854–?), дворянин, служив у Акцизному управлінні (2-й округ, Ніжин), колезький радник. Мати, Марія Яківна (1860–1914), уроджена Донцова, дочка священика Миколаївської церкви с. Євлаші Чернігівського повіту. У сім'ї було 14 дітей, четверо померли у

Павло Ілліч Савченко-Більський

дитинстві, Павло був молодшою дитиною.

Далі інформація із документів про жертви політичних репресій. Проживав у м. Усть-Кут Іркутської області, працював начальником Усть-Кутської ділянки «Якуттранс», в інших джерелах вказано Усть-Кутський лінійний вузол зв'язку. Заарештований 5 вересня 1938 р., звинувачувався за статтями КК РРФСР: 58-2 (збройне повстання), 58-8 (тероризм), 58-11 (організаційна контрреволюційна діяльність).

За свідченнями родичів причиною арешту став брехливий донос колеги по роботі, який претендував на його посаду.

Засуджений Трійкою УНКВС по Іркутській області 9 жовтня 1938 р. до 10 років позбавлення волі в ВТТ. Покарання відбував у Білібіно Чукотського автономного округу Магаданської області, працював на золотих копальнях. Реабілітований 21 липня 1954 р. постановою комісії Іркутської області з перегляду справ на засуджених за контрреволюційні злочини.

Павлу Іллічу Савченку-Більському пощастило, він вижив і повернувся в Ніжин до сім'ї, помер у 1970-х роках. Його правнучка помістила на сайті «Бессмертный полк» інформацію про нього, як про трудівника тилу з Білібіно.

На закінчення

Історія козацько-старшинського та дворянського роду Савченків-Більських незвична тим, що ціла плеяда генералів та старших офіцерів, чиновників, громадських діячів та спеціалістів кількох поколінь походила з одного села на Чернігівщині. Нечасто зустрічається стільки відомих персон, які походять з одного роду та ще й з одного села, цей випадок значною мірою унікальний. Нащадки Савченків-Більських і тепер мешкають в Україні та інших країнах, вони можуть пишатися своїми славетними предками, зберігаючи про них добру пам'ять.